Tarnów Memorial Book

Yahadut Ṭarnov ṿe-irgune ha-noʾar

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Rimon, Efrayim.
TITLE	Yahadut Tarnov ve-irgune ha-no'ar / me-et Efrayim Rimon.
IMPRINT	880-05 Yerushalayim : Yad Va-shem, rashut-ha-zikaron le-sho'ah veli-gevurah, [1970?]
DESCRIPT	46 leaves : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Tarnów (Tarnów) Tarnów (Tarnów, Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Tarnów (Tarnów)
ADD'L TITLE	'Olelot le-zekher kehilat Tarnov

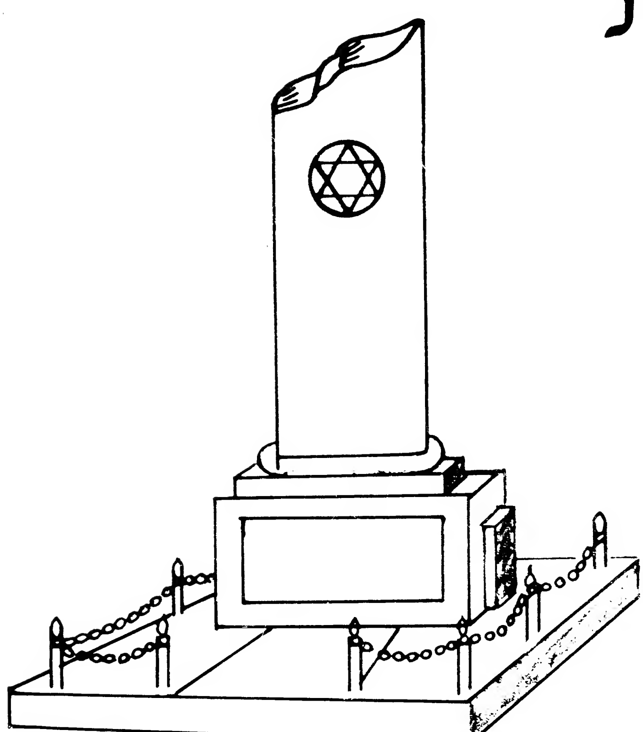
THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

עוללות

לזכר קהילת
טַרְנוֹב

בית-ספר
וריה
תל-אביב

כ"ה בסיון תש"ל

יהדות טרנוב וארגוני הנוער
=======================

מ א ת :

אפרים רמון

כתה ז׳, בנים

זכה בפרס ראשון
מטעם ארגון יוצאי טרנוב בת"א

מהדורה שנייה, הוצאת
יד ושם רשות־הזיכרון לשואה ולגבורה
ירושלים, הר הזיכרון

לזכר עולם

יזכור

אלהים את נשמות קדושי טרנוב
עם נשמות אחיהם שנהרגו על
קדוש השם

הי״ד

ת׳ נ׳ צ׳ ב׳ ה׳

ב"ה

בדורנו דור הטלביזיה יש להעריך תלמיד, שהקדיש לילות רבים לחקר השואה, שלא מתוך חובה אלא כילד יהודי הכואב את כאב עמו שרבים מבניו נרצחו בידי הנאצים.

אפרים רמון, תלמיד בית הספר הממ"ד "מוריה" בתל-אביב, גילה אורך רוח ורצון רב בהצבת יד ושם לזכר הקהלה היהודית בטרנוב. לכן הוחלט על הוצאת עבודתו בחוברת מיוחדת זו.

צבי אזרחי (מט)
ביה"ס "מוריה" תל-אביב.

התוכן:

על בסיס העבר נברא את העתיד

כיום נער מישראל נוטה לראות בצה"ל את כליל השלמות של בני הדור הצעיר, אולם צה"ל לא נוצר לנו במקרה. הוא שואב את כוחותיו וסגולותיו מאבות אבותיו מדורי דורות. גם ארגוני הנוער בטרנוב שאבו את כוחותיהם וסגולותיהם מאבות אבותיהם בטרנוב.

מכיון שרק על בסיס העבר נברא את העתיד, לכן מן הראוי להעלות את זכרם של אבות אבותינו בטרם נדבר על נכדיהם ונינינהם שהיו בארגוני הנוער בטרנוב.

מאחר שמוצאה של משפחתי מטרנוב, סבורני שמן הנכון שאעלה על הכתב את זכר סבו של סבי שנולד בטרנוב וחי בה שנים רבות.

ש ש ה ד ו ר ו ת

לו שאלוני עד כה על שלשלת היוחסין שלי, כי אז יכולתי לספר על אבי שליט"א ועל סבי זצ"ל. אולם על דורות קודמים לא ידעתי. אמנם מפעם בפעם הרהרתי בדבר ורציתי לדעת מי היו אבות אבותי, אבל בגלל עומס הלמודים, שעורי בית רבים, טפול באחי התינוק ובזמן האחרון הכנות לקריאה בתורה ובהפטרה לקראת הבר-מצוה שלי, הזנחתי את הענין ושוב לא הרהרתי בזה.

גביע כסף ישנו בביתנו והוא עובר בירושה מדור לדור, מזה חמישה דורות. גביע זה ניתן לסבו של סבי, ר' יוסף צבי זצ"ל בשנת תרל"ד, כלומר לפני קרוב למאה שנה. מה מאד חפצתי לדעת מיהו איש זה שאנכי דור חמישי לו ודור ששי לאביו, ר' אפרים אליעזר שעל שמו אני נקרא.

לא מכבר קבלנו הזמנה להשתתף בחתונה של קרוב משפחה. מכיון שהוא חייל, ראינו בזאת מצוה גדולה ועלינו במיוחד לירושלים להשתתף בשמחתו.

בזכות המצוה הזאת זכיתי במה שחפשתי משכבר הימים: כמה דקות לפני החופה נגש אלי אדם זקן ונשוא פנים. קומתו גבוהה ועיניו מחייכות ואמר לי במאור פנים: שלום עליך אפרים אליעזר רמון", הידעת כי שמי הוא ממש כשם סבך המשורר, יוסף צבי רמון? סבך ואני נקראנו כך על שם סבא שלנו הרב ר' יוסף צבי גרנט (רמון) מטרנוב".

שמחתי מאד לקראת קרובי היקר הזה שחיבר מאמרים חשובים וערך כרך גדול על יהדות שרנצק, ומיד הצפתי אותו בשאלות על ראש המשפחה שלנו מלפני מאה שנה. הוא אך החל בתשובותיו והנה התקרב אלינו עוד קרוב משפחה מכובד, הלא הוא הסופר והמתרגם הנודע י.מ. לסק, מי שתרגם לאנגלית משירי ח.נ. ביאליק ומספורי ש"י עגנון, והוסיף לנו אף מר לסק מזכרונותיו על הנושא המדובר. שיחה זאת שנכח בה גם אבי, עוררה בו זכרונות ובדרכנו חזרה לתל-אביב הוסיף לי אבי עוד כהנה וכהנה. דומני שהפרט החשוב ביותר שנודע לי באותו ערב על הרב יוסף

צבי הוא שזכרונות חשובים עליו נכתבו בידי נכדו, הוא סבי המשורר ר' יוסף צבי רמון ז"ל. ומכל הדברים האלה יחד נודעו לי הפרטים שאני מביאם בזה.

בסוף המאה השמונה עשרה חי בטרנוב יהודי חסיד וירא שמים ושמו ר' אפרים אליעזר גראנאט ויוולדו לו שנים עשר בנים ובנות. בן הזקונים, הבן השנים עשר שנולד, היה יוסף צבי ואמו היתה בת 55 בלדתה אותו. היה הדבר לפלא שאשה תלד בגיל זה.

יוסף צבי נולד בטרנוב בתחילת המאה התשע עשרה, בערך בשנת תקס"ז (1807). בילדותו נחשב לילד פלא ולאחר מכן כעילוי. כבר מנערותו התנזר מהבלי העולם הזה והיה הוגה בתורה יומם ולילה. הוא היה רב ודיין ופסקי דינו נתקבלו הן בזכות יושרו וחוסר משוא פנים והן בזכות ידיעותיו העמוקות בדיני ישראל. בבחרותו נשא לו יוסף צבי לאשה את חנה חיה שהיתה בת למשפחה חסידית בטרנוב.

סבי המשורר ר' יוסף צבי רמון (גרנט) זצ"ל כותב בזכרונותיו:

"לאבי אבא ר' יוסף צבי גרנט זצ"ל, היו ארבעה בנים ושתי בנות. הבן הבכור היה ר' ירחמיאל ז"ל, איש אדוק בדתו, שאחרי מותו שמו אנשים פתקאות על קברו. האח השני ר' משה ז"ל, היה עליו שפוך חן טוב של בן תורה ובעל מדות תרומיות. האח השלישי היה ר' שלמה ליב ז"ל, שומר מצוה, אשר שם בטחונו תמיד בה'. האח הרביעי היה אבי ר' אפרים אליעזר ז"ל, שנולד להוריו לעת זקנתם".

כמה מבניו של ר' יוסף צבי גרנט זצ"ל נולדו לו בטרנוב וכמה מהם נולדו לו בביז'ון, פלך פלוצק בפולניה, לשם היגר ר' יוסף צבי, כדי להיות קרוב לר' ישראל מריזין זצ"ל, שר' יוסף צבי היה מחסידיו המקורבים ביותר. בעיני רבים היה נחשב ר' יוסף צבי לאיש קדוש, וכמה דברים מסופרים עליו, שמעמידים אותו במדרגת צדיקים שנחשבים לבעלי רוח הקודש. כידוע היה ר' ישראל מריזין נוהג כמלך וכך גם ראו בו בני עדתו. בין יתר דברי המלכות היתה

לו מרכבה של זהב רתומה לסוסים אבירים. ר' יוסף
צבי היה יושב אתו במרכבה ומלווהו במסעותיו.

הרב ר' יוסף צבי גרנט זצ"ל מת בשיבה
טובה בשנת תרל"ז (1876). אחרי מיטתו הלכו בניו
ובנותיו, נכדיו ונכדותיו וחסידים רבים
ממעריציו.

וככה, דרך חוויה אישית וזכרונות
משפחתיים הגעתי לכתיבה יותר מפורטת על יהודי
טרנוב ובעיקר על הנוער שבה.

ראשית ישוב יהדות טרנוב

כשכותבים על הנוער היהודי בטרנוב, אי אפשר שלא לסקור לפחות בקצרה את הגזע שממנו צמח נוער יקר זה.

בטרנוב היתה קהילה יהודית משגשגת. בראש הקהילה עמד ועד שנבחר על ידי האגודות ששלמו מסים. במסים הללו השתמש הועד לשלם משכורת לאנשים העוסקים במקצועות קודש, שהממשלה לא הסכימה לתמוך בהם. רוב יהודי טרנוב עסקו במלאכה ובמסחר ובשעות הפנאי היו לומדים תורה.

טרנוב היתה מפורסמת בבתי כנסת ובבתי מדרש גדולים ומפוארים. שמעה יצא למרחוק ורבים היו באים אליה מרחבי גליציה ללמוד תורה. יצאו מהם למדנים, רבנים, צדיקים, גאונים ודיינים כמו הדיין הגאון נפתלי גולדברג זצ"ל או הדיין הידוע ר' שאול רפפורט זצ"ל.

במחצית השניה של המאה ה-19 גדלה הקהילה והפכה למרכז יהדות גליציה. היה בה גם המרכז

כיכר השוק בטרנוב לפני המלחמה הראשונה עם בית העיריה העתיק

לפעולות למען ארץ ישראל. טרנוב תרמה רבות לישוב הארץ. רבים מיהודי טרנוב עלו לארץ, התישבו בה והפריחו את השממה.

היהודים בטרנוב הקימו מוסדות צדקה יהודיים רבים שתמכו בעניי העיר ובתלמידי החכמים. נוסד גם בית חולים יהודי, מושב זקנים, בתי יתומים ובתי-ספר.

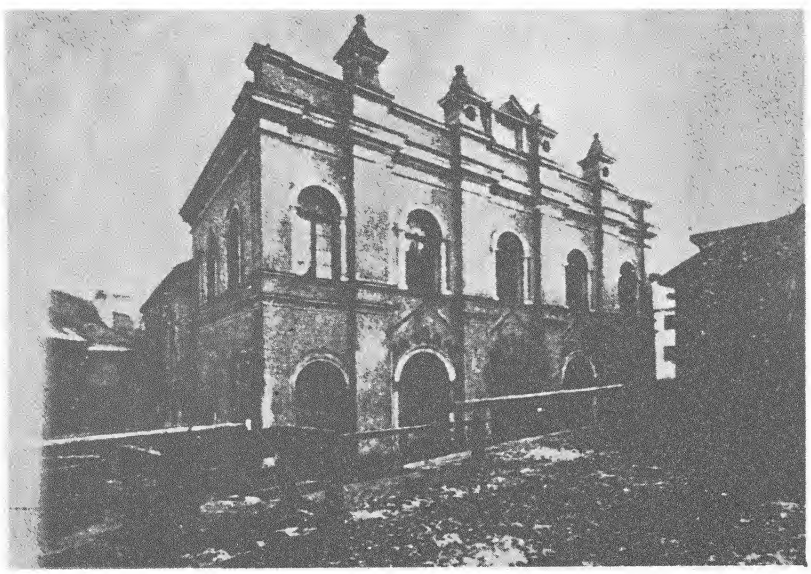
יהדות טרנוב בתקופת הנאצים

טרנוב היתה עיר תעשיה מלחמתית, שבקרבתה נמצא בית חרושת גדול לכימיקלים: "מושציצה". דבר זה הגביר את המתח ואת הסכנה. חלק מהיהודים ברחו מטרנוב והתנסו בטלטולי דרך קשים, ברעב, בצמא ובהפצצות. אולם גורלם שפר בחלקם לעומת היהודים שנשארו בטרנוב, כי הללו נפלו בידי הנאצים. בימי היטלר היה מצב היהודים בטרנוב קשה מאד. אסור היה ליהודי לעבור ברחובות הראשיים, כי אם רק בסמטאות צדדיות. אפילו ליהודי שגר ברחוב ראשי אסור היה לטייל בו, וכשהיה הכרח ליהודי לבקר את קרובו שגר באחד הרחובות הראשיים, צריך היה לשרך דרכו בדרכים עקלקלות דרך סמטאות וחצרות כדי להגיע אליהם. חנויות היהודים שהיו פתוחות היו מסומנות במגן דוד, וכל יהודי הוכרח לענוד על דש מעילו מגן דוד כסימן היכר להיותו יהודי. ברחובות היהודיים נראו יהודים רבים מכפי הרגיל, מכיוון שבשנות המלחמה נוספו אלפי פליטים משלזיה, קאטוביץ, ביליץ - ביאלה וגם מקראקו ומוולצלבק.

ביום שבת סליחות תרצ"ט כשנכנסו הנאצים לטרנוב התפרצו חיילים גרמנים לרחובות היהודים, הוציאו את כל היהודים לחצרות ובאותה שעה הוציאו מדירותיהם כל דבר בעל ערך. מה שלא לקחו, שברו והרסו.

בראשית שנות המלחמה לא היה גיטו בטרנוב ואפילו לא אזורים יהודיים מוגדרים, ומה שאיים במיוחד על יהודי טרנוב היה מחנה הרכוז הנורא בכפר פוסטקוב, בין דמביצה ומיילץ. למחנה זה שולחו אלפי יהודים מטרנוב וממקומות קרובים אחרים. הנאצים היו מתנפלים בלילות בעיקר על צעירים יהודים, אוסרים אותם ומובילים אותם למחנה המוות. הנאצים מפוסטקוב היו מענים את היהודים באכזריות עד מותם.

מטעם מועצת יהודי טרנוב נוסד ועד עזרה ליהודי פוסטקוב ששלח למחנה הבילות מלבושים, מזונות ורפואות.

בית הכנסת הישן בטרנוב נבנה בשנת 1581

בטרנוב ישבו באפריל 1942 כ-40 אלף יהודים.
אותה שעה היה כבר "בית הכנסת החדש" הרוס לגמרי.
היה זה אחד מבתי הכנסת המפוארים באירופה, שנבנה
בתמיכתו של הקיסר פרנץ יוסף הראשון. לא רחוק
מבית כנסת זה נחרב "בית הכנסת העתיק" שנבנה לפני
מאות שנים. לפי המסורת התפללו בו הרא"ש, והרמ"א
בביקורם בטרנוב ור' שמואל שמילקא הורביץ שהיה אב
בית דין בטרנוב. כל בתי הכנסת שבעיר פוצצו
בנובמבר 1939.

חורבות בית הכנסת הגדול

ארגוני הנוער בטרנוב ומטרותיו

ארגוני הנוער העבריים נוסדו בחוץ-לארץ וכשעלו נערים מהתנועות לארץ ישראל, הקימו גם כאן ארגוני נוער. תנועת הנוער הראשונה שארגנה עלית נוער היתה "השומר הצעיר". היה זה ארגון לאומי גדול שמטרתו העיקרית היתה לשרת את האומה. הם הגשימו את המטרה כשעלו מחברי התנועה לארץ ישראל ועזרו בתקומת העם והארץ.

"השומר הדתי" היה ארגון הנוער הגדול ביותר של הנוער הדתי. הנוער הדתי היה מפוזר ובלתי מלוכד וכשרצו נערים דתיים לעלות לארץ-ישראל לא היה מי שיארגן עלית נוער. לפיכך עלו רק בודדים לארץ-ישראל.

תנועת "צעירי מזרחי" ותנועת "החלוץ המזרחי" הרגישו בצורך להתאחד. כיון ששתיהן דגלו בסיסמה "תורה ועבודה", כלומר לעלות לארץ-ישראל, להתישב בה ולהפריח שממות אך יחד

עם זאת לקבוע עתים לתורה, לא היווה לכודם עניין קשה. לעומת זאת עתה יכלו לעלות לארץ ישראל נערים רבים בעליות הנוער שאירגנו שתי התנועות שהפכו לתנועת "בני עקיבא". הנוער הדתי הפך לגוש חזק ומלוכד והחל לשלוח נוער דתי לארץ-ישראל.

באותו זמן התהווה פער גדול בין הנוער הדתי שהמשיך לקיים את המסורת וללמוד תורה וגם עזר להקמת הישובים ולבנית הארץ, ובין הנוער החילוני שעסק אך ורק בעזרה לארץ ישראל ושקע רובו ככולו בהפרחת השממה בארץ ופסק מלשמור על המסורת.

"החלוץ" היה ארגון נוער לאומי שמטרתו היתה לארגן עליות נוער לארץ ישראל. בארגון זה היו התנועות "גורדוניה" "בית"ר" ו"השומר הצעיר". הארגונים הללו היו מאוחדים בגלל מטרתם המשותפת ולא שררה ביניהם קנאה ושנאה. בטרנוב היו מאורגנים כ-3,000 נערים יהודים. הם הוו את רוב הנוער העברי שהיה רציני ושאף למטרות נעלות.

בטרנוב היה גן עירוני גדול ובו התמקמו רוב אירגוני הנוער העבריים. בערבים היה הגן מלא שירה עברית והיתה בו אוירה יהודית. דבר זה משך לשם יהודים רבים והעלה את חמת הגויים שכעסו על השירה העברית הבוקעת מהגן.

הנוער העברי רצה לחיות בחפשיות בסביבה יהודית ובמקום שיוכלו להתגאות על היותם יהודים. בעולם כולו היה רק מקום אחד ויחיד שבו היתה לנוער תקוה להתיישב ולהקים ישוב עברי. הנוער העברי פנה למקום זה במגמה לשוב לארצו ולמולדתו: ארץ ישראל, לבנותה ולהפריח את שממותיה.

"בר - גיורא" ו"גורדוניה"

בקומה שלישית של בית ישן ברחוב ארוך וצר, היו מתאספים יום יום בשעות אחרי הצהרים עשרות מילדי טרנוב. הם היו מתישבים על ספסלים ליד שולחנות, והמדריכים, תלמידי הגמנסיה, היו עוזרים לילדים בהכנת שעוריהם בשביל בית הספר הפולני. הם לימדו אותם קרוא וכתוב וגם חשבון.

בסיום פרשה זו, היו עוברים לפרשה אחרת. הם לימדו את הילדים עברית, היסטוריה יהודית. לבסוף עברו לשיר משירי ציון.

לא היתה זאת התכנית היחידה בשביל המדריכים. עמדו לפניהם בעיות רציניות שהם טפלו בהן בהצלחה: דאגה להשגת נעלים לילדים מעוטי אמצעים, לבנים חמים, מלבושים. כדאי לציין שבין המדריכים היו גם בחורי ישיבה.

הרוח בארגון היתה ציונית עם מטרות סוציאליות. המדריכים הצעירים יסדו ארגון

נוער בשם "בר-גיורא". יושב ראש הארגון היה ליאון שפיגל, וממלא מקומו סנקה גרין והמזכיר ד"ר ישעיהו שפירא, כיום מנהל קול ישראל בירושלים. בתקופה מאוחרת יותר, כאשר שפיגל התפטר, נתמנה במקומו ד"ר ישעיהו שפירא. אז הצטרפו ל"בר-גיורא" גמנזיסטים חברי "השומר הצעיר", חסידים צעירים ששאפו להשכלה. מכאן מוסברת העובדה כיצד הפכה "בר-גיורא", מאוחר יותר, לאחד מסניפיה הראשונים של "גורדוניה" בפולניה. "השומר הצעיר" היה אז בנוי בעיקרו מסטודנטים, בו בזמן ש"בר-גיורא" היתה יותר עממית.

לאחר השומר הצעיר היה "בר-גיורא" ארגון הנוער הראשון בטרנוב ששלח לארץ ישראל את הקבוצה הראשונה של עולים. רוב בני הקבוצה נשארו לחיות בארץ ישראל.

השומר הצעיר

"השומר הצעיר" היה ארגון הנוער היחידי כמעט ברחוב היהודי בטרנוב. מסמטאות הגיטו האפילות התקבצו חבורות של צעירים יהודיים ויצאו לחיק הטבע, לשאוף אל קרבם את אויר ההרים וריח העצים. הדגל העברי התנוסס בגאוה ועורר כמיהה לארץ ישראל ולתקומתה אצל הנוער העברי. הם צעדו ברחובות העיר ושרו שירים עבריים. על ידי כך הם גבשו לעצמם עוז וכוח לעמוד על נפשם ולהגן על המון היהודים המותקפים. הם ידעו, שלא לחינם הם מוסרים את נפשם, אלא למען מטרה קדושה: תקומת עם ישראל בארץ ישראל.

הנוער העברי התכונן לעלות לארצו הקדושה. אך לא היה זה דבר קל. ראשית היה עליהם להחיות את השפה העברית. כי יסוד כל עם זה שפה וארץ. ולאחר שלמדו את השפה העברית, היו צריכים להתכונן לעלות לארץ ישראל. כדי שיוכלו לחיות בה היו צריכים ללמוד מלאכות שונות. בחוות הכשרה היו מכשירים את הנערים לעבודת אדמה,

ורבים עזבו את ספסל הלימודים והלכו לבעלי
מלאכה שילמדום מקצוע אשר יעזור להם לקיים את
נפשם בארץ ישראל. גם ההורים תמכו בילדיהם
ודאגו להם לאמצעי מחיה. וכשהיו מוכשרים
לעליה החלו לעלות עשרות ומאות עולים, חלקם
בקבוצות וסוחרים יחידים או משפחות, ולאט לאט
גדל זרם העולים מהשומר הצעיר שבעיר טרנוב.
אך לא כל האנשים הבינו את הרעיון הנעלה של
בנית הארץ ושחרורה. רק לאחר אבדן יהודים
רבים, למדו הנצולים לקח ועלו לארץ.

ויצו הצעירה

בשנת 1921 נוסד בטרנוב ארגון ויצו שמטרתו היתה הסברה לצעירות בטרנוב על הציונות ועל בנין ארץ ישראל ועוד.

ויצו נוסדה במקום ארגון קטן שקדם לו בשם "מרים". ויצו הצליחה והתפתחה במהירות רבה.

בשנת 1930 נוסד ליד ארגון ויצו, חוג של בנות צעירות, שנקרא "ויצו הצעירה". רוב הצעירות היו בנות שעבדו ביום ואילו בערב באו לויצו. הן היו מחולקות בויצו לקבוצות, והן למדו עברית, ספרות, היסטוריה יהודית ותולדות הציונות.
ויצו הצעירה היתה עצמאית, אולם שיתפה פעולה עם ויצו בתוכניות השונות ובביצוען.

"ויצו" ו"ויצו הצעירה" היו הפעילים ביותר במערב גאליציה.

פעולות הנוער ב"בר כוכבא", "התחיה" ו"ציון"

ראשית פעולותיו של הנוער הציוני בטרנוב החלו עוד בראשית המאה העשרים. לנוער הציוני השתייכו בעיקר סטודנטים וכו׳. החוגים של הנוער הציוני התחזקו בהרבה עם הופעת הבטאון "מוריה".

לא קל היה לנהל תעמולה ציונית בטרנוב בקרב הסטודנטים. כי יש לדעת שסטודנטים שנתפסו באיסוף כספים לקרן הקימת לישראל, או שגילו אותם קוראים את "מוריה", או חוברות ציוניות, היו מוצאים מיד מבית הספר.

לפני מלחמת העולם הראשונה, מילא הנוער הציוני תפקידים חשובים בתנועה הציונית. ציונים צעירים שסיימו את הגימנסיה, הצטרפו לאגודות הציוניות "בר כוכבא", "התחיה" ו"ציון", חיזקו את הכוחות הציוניים וגילו פעילות רבה בעבודה הציונית. הטובים שבהם

ואלה שהצליחו לקבל רשיונות עליה עלו ארצה והאחרים נאלצו להשאר בגולת פולניה עד הסוף המר.

והרי אחד ממעשי הגבורה הרבים של הנוער הזה אשר זכרם הגיע אלינו.

אגודת הספורט "שמשון" (ענף כדורגל) בשנת 1920

מעשי גבורה של הנוער היהודי בטרנוב

בחורף היה קר מאד. ירד שלג רב בכבישים. הנאצים הכריחו את יהודי טרנוב לפנות את השלג בידיים וברגליים קפואות. גם כאן הוכיח הנוער היהודי בטרנוב מעשה גבורה, בהחלצם ראשונה לטאטא את השלג מהרחובות כדי להקל על הזקנים את עבודת פרך זו. בזכות מאמצים גדולים אלה מצד הנוער היהודי שחיפה על עבודתם המועטה של הזקנים, ניצלו זקנים רבים ממוות בטוח בידי הנאצים.

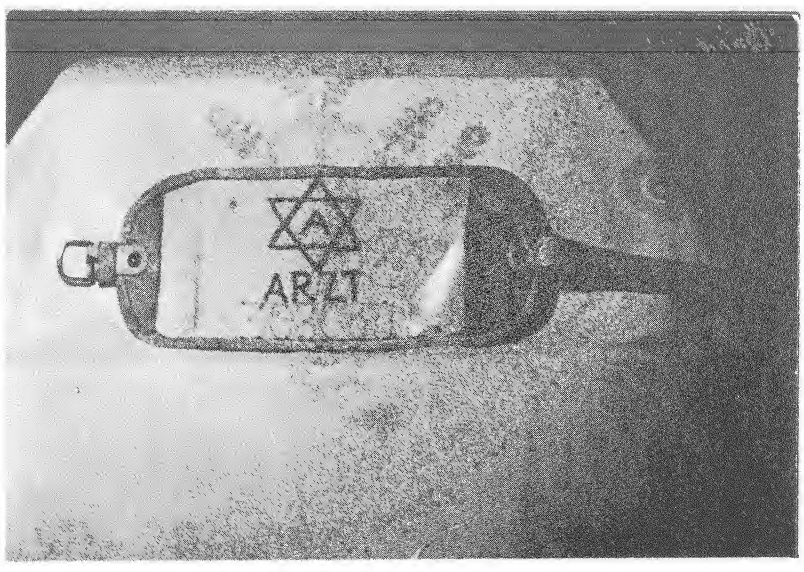
ושוב מעשה גבורה של נער יהודי: מידי לילה בלילה היו האופה היהודי הרשל צימט ובנו מכניסים בחשיכה ליהודים שהסתתרו בבונקרים ככרות לחם וכדי מים במשך שבועות רבים, עד שלילה אחד השגיחו שני נאצים ממארבם באופה ובבנו בשובם בסלים ובכדים ריקים מן הבונקרים.

הרוצחים הנאצים עצרו אותם והובילום לחצר המועצה ליריה. הם הבטיחו לבן להשאירו בחיים אם יגלה להם היכן מסתתרים היהודים.

הבן ניגש לאביו והחזיק בו וצעק לנאצים שכיוונו את לועי רוביהם לשניהם: "רוצחים ירו בנו, הרגו אותנו, אני לא אגלה לכם שום דבר". שניהם נורו חבוקים ודבוקים ברגע אחד על קדוש ה׳.

רופאים ואחיות של בית-החולים
היהודי בטרנוב בעת הכיבוש הנאצי

טלאי צהוב מיוחד לרופאים יהודים

מורים מעודדים להצטרף לתנועות נוער

אירגוני הנוער בטרנוב היו רבים, אך לרובם היה רעיון משותף, נעלה מכל הרעיונות והוא הציונות. הנוער התגעגע לאוירה יהודית ולסביבה יהודית, ומקום כזה ישנו רק אחד והוא ארץ ישראל. לפיכך חונכו חברי התנועות לעליה לארץ ישראל וההבדלים באפן ההגשמה היו מעטים. הנוער השתוקק לעלות לארץ ישראל ולבנותה למען הדורות הבאים שלא יסבלו מן הגויים. ואע"פ שהדרך לארץ ישראל היתה קשה ומלאה מכשולים סיכנו רבים את חייהם כדי לעלות אליה. רוב יהודי טרנוב עסקו במסחר ובתעשיה ואילו בארץ ישראל היו חיים וקיימים בעיקר על חקלאות. לפיכך הכשירו את הבחורים קודם עלותם לארץ בחוות הכשרה שהיו מעין אחוזות קטנות ובהן התרגל הנוער לחיות חיים משותפים ולעבוד את האדמה, כי בעיקר חלמו אז על בניית קבוצים.

היו כמה אישים שסייעו בהתפתחות ארגוני הנוער בטרנוב, ביניהם בלט ד"ר זכריה כסיף,

מנהל בית ספר "כל ישראל חברים" ברמת אביב, לשעבר מנהל בית ספר "שפה ברורה" בטרנוב, שעודד את תלמידי בית ספרו שילכו לתנועות נוער ואומנם הדבר נתן תוצאות ותלמידים רבים מבית ספרו הצטרפו לתנועות נוער שונות בטרנוב.

באותו זמן קם ועד הורים למען התלמידים בתנועות הנוער והם עסקו במימון הטיולים מטעם תנועות הנוער. ד"ר כסיף לא הסתפק רק בעידוד התלמידים, אלא הסכים להצטרף לועד הורים כזה שאליו נבחר מפעם לפעם מחדש והיה פעיל בו.

כדאי לציין שבמיוחד המורים לעברית השתתפו עם התלמידים בחוויותיהם. אך גם שאר המורים שלא נטלו חלק בחויות התלמידים בתנועות הנוער - לא הפריעו להם בפעילותם באירגוני הנוער.

בתנועות הנוער הרבו לשיר שירים בעברית וביחוד נשמעו שם שירי ציון.

עליית נוער טרנוב לארץ-ישראל

עליית הנוער הראשונה מטרנוב היתה בערך בשנת 1920. חלוציה היו מתנועת הנוער "השומר הצעיר" ובבואם לארץ יסדו את קבוץ בית-אלפא. (מהם יצחק בן-חיים הנמצא היום בקבוץ בית-אלפא). מנהל בית ספר ממרחביה ושמו יעקב פלישר היה גם הוא מ"השומר הצעיר".

ב"שומר הצעיר" היה נער ושמו אהרון דגני (אציק קורנרייך). דגני נולד בטרנוב ועלה לארץ שנים אחדות לפני מלחמת העולם השניה. הוא הצטרף לקבוץ "יד מרדכי" של "השומר הצעיר" שנמצ לא רחוק מהגבול המצרי. ב-9.5.48 התנפלו מצרים על קבוצו של אהרון דגני והוא נהרג מירית תותח בעמדו על משמרתו. אהרון דגני הניח אחריו אשה ושני בנים שנמצאים בקבוץ "יד מרדכי".

חלוץ אחר מ"השומר הצעיר" היה ישראל צייכנר. הוא נולד בטרנוב בשנת 1910 והיה חבר ב"שומר הצעיר". ב-1928 עלה ארצה ונכנס לקבוצה

בעין המפרץ. ב-28 ביולי 1948 נפל כגבור במלחמת העצמאות והניח אחריו אשה ובן.

יהודה שפנאוב, בנו של העסקן הציוני שמואל שפנאוב, התחנך ב"שומר הצעיר" בטרנוב. הוא סיים את הגמנסיה "שפה ברורה" בטרנוב. בשנת 1935 עלה ארצה והצטרף לקבוץ "תל עמל". הוא נפל על משמרתו.

אחד החלוצים מה"שומר הדתי" היה יוסף דמסט. הוא נפל במאי 1948 בקרב בכפר עציון.

יצחק חצרוני מ"בני עקיבא" היה בן 17 כשהתנדב, נגד רצון הוריו, למחתרת. הוא ניסה להרגיע את אמו באמרו לה: "אמא, את לא יודעת באיזה רגע היסטורי חשוב אנו חיים. עכשיו הגיע הזמן לאחר אלפיים שנות גלות לשוב ולגאול את המדינה. כיצד אני יכול לשבת בשקט ובשלווה בבית? מי ילחם אם לא בחור צעיר כמוני? אי אפשר לשלוח אנשים בעלי משפחות ולא נשים וילדים".

לאחר מכן אמר לאביו: "הסבר לאמא את הענין ודבר על לבה. הלא הבטיחו לי שאשאר בתל-אביב

ואוכל לעזור במחלקת הטלפונים או בעבודה טכנית אחרת". וכשהחמיר המצב בגוש עציון שלחו את כל המתנדבים במטוסים לכפר עציון. משם שלח יצחק חצרוני מכתב להוריו וכתב להם: "אל תדאגו לי, בקרוב נתראה. בחג הפסח אבוא לחופש. שומרים עלינו פה ודואגים לנו מאד. רק אל תדאגו. ומה המצב אצלכם, הורי היקרים?". אלה היו דבריו האחרונים אל הוריו. ב-14 במאי 1948 נפל גוש עציון על מגיניו וביום זה נפל גם הוא.

בנימין בוגנר היה יחד עם אביו בגיטו טרנוב ובשעת מלחמת העולם השניה, כשהנאצים לקחו אותם לבלז'ץ, שם היה אחד ממחנות המות, הוא תלש קרש מהרכבת ויחד עם אביו קפץ החוצה מהקרון. אביו שבר רגל ונפל שוב בידי הנאצים, ובוגנר הצעיר הצליח להמלט ולאחר מאמצים גדולים הגיע לארץ ישראל.

בתנואת "גורדוניה" התחנך נער בשם אדם שנקל. (בנו של עורך הדין הגדול ד"ר ל' שנקל הי"ד שהיה עסקן ציוני גדול בטרנוב). כשהגיע

לארץ הצטרף לאחד הקבוצים והשתתף במלחמת הקוממיות.
ב-25 ביולי 1948, בעומדו במשמרת לילה, נפל שנקל הצעיר מכדור אויב. את גופתו העבירו להר הרצל במקום שהוא נח שם יחד עם כל גבורינו הלאומיים.

אביגדור פיש התחנך בתנועת "הנוער הציוני". בשנת 1939 עלה ארצה עם עליה ב' והתיישב בקבוץ "תל יצחק" (לא רחוק מנתניה). משם עבר עם קבוצת חלוצים להתישבות בקבוץ "שורשים" שבגליל התחתון. לאחר מלחמת העולם השניה התנדב למחתרת ועם פרוץ מלחמת השחרור עבר לצה"ל. ביום 10.7.48 נפל כגיבור בקרב על ברור. יומיים לאחר נפילתו ילדה לו אשתו בן.

צעירי טרנוב נלחמו בהגנה בזמן המנדט ובמלחמת העצמאות נגד העמים הערביים. הם נלחמו בבריגדה היהודית, ב"הגנה" ובצה"ל.

אמיל בריג

את אמיל בריג פגשתי במשרדו אשר בצפון תל-אביב. הוא קיבל את פני בחביבות, ועל כל שאלה ששאלתיו השיב לי בקצור ולענין כיאות לאיש צבא לשעבר. למרות ששים שנותיו, קומתו זקופה וכתפיו רחבות. כשדיבר על הנאצים נצצו עיניו וידיו נקמצו לאגרופים.

כאשר אמיל בריג מספר על החיים בטרנוב הוא מתרגש. נדמה לך כאילו אך אתמול קרו הדברים. רושם רב השאיר עליו בית הכנסת הגדול בטרנוב. בשמחת תורה היה סבו לוקחו לבית הכנסת לשמוח יחד עם כל אחיו בני ישראל. אפילו הגויים היו נעמדים שם ומסתכלים ביהודים השמחים.

אמיל בריג הוא בנו של ארטור בריג, שהיה ציוני פעיל בטרנוב ונרצח בידי הנאצים עם אשתו בגיטו טרנוב. אמיל היה תלמיד מצטיין בגמנסיה "שפה ברורה" בטרנוב. הוא היחידי מכל משפחתו שנשאר בחיים.

תנועת הנוער הציוני שבה השתתף אמיל השאירה בו זכרונות נעימים. מידי שבת היו הילדים מתכנסים ומשחקים יחדיו ופעמים רבות היו יוצאים לטיולים ולמחנות בהרים וביערות שבסביבתם. בטיולים אלה למד אמיל בריג לאהוב את הטבע ותחביבו היה לצלם את מראות הטבע היפים.

במלחמת העולם השניה התארגנה תנועת נוער והפכה למחתרת הנלחמת בנאצים. תחילה שהו הנערים ובתוכם ילדים ביערות הקרפטים שבפולניה. אחר כך חצו את הגבול להונגריה ושם פגשו בקבוצות ילדים ונוער מבודפשט וסביבתה. הם התאחדו והיו לקבוצה אחת גדולה.

הנאצים עצרו את אמיל בריג באותה תקופה שבה נעצרה חנה סנש. כשנצחו הרוסים את הגרמנים שחררו אותו יחד עם כל העצורים. באותו זמן קמה חבורת הנוקמים והחלה בחיפושיה אחר הנאצים המסתתרים. גם אמיל בריג השתתף בחיפושים אלה ונקם בנאצים את נקמת הוריו שנרצחו בידיהם.

בשנת 1945 עלה ארצה ולאחר שנתיים הצטרף להגנה. עם קום המדינה התגייס לצה"ל והיה בחטיבת גולני בגדוד 12. הוא השתתף בכל הקרבות שערך הגדוד: בקרבות בבית שאן, בגליל התחתון, במבצע עשר המכות שנערך בנגב ובמבצע עובדה שבו שחררו את אילת וכן בעוד קרבות רבים.

אמיל בריג הצטיין בפעולות אישיות, למשל פעם הוציא 3 ערבים מזחל"ם של האויב והביא את הזחל"ם למושב סג'רה שבגליל התחתון. שעתיים לאחר מכן חזר על אותו מעשה אלא שלא הצליח להוציא את הערבים מהזחל"ם.

הוא היה אחד משמונת האנשים שקבלו את אות הגבורה הגבוה ביותר במדינה. במלחמת השחרור, כשפוצץ את הגשרים שחיברו את עמק בית שאן וקבוצת הגשר לעבר הירדן המזרחי, כלומר לנהריים ובכך מנע מן האויב לפלוש לארץ. הוא קיבל את אות הגבורה מידי נשיא המדינה הראשון חיים ויצמן ואת הסיכה מידי שר הבטחון הראשון דוד בן-גוריון. בשעת הטקס נכח גם הרמטכ"ל הראשון

של צה"ל רב אלוף יעקב דורי. כפי שמצויין באות הגבורה שקיבל אמיל בריג הוא גילה גבורה למופת בחרפו נפשו בשדה הקרב בגשר ביום 4.5.48.

בשנת ההתקפה של האויב על קבוצת גשר נסו המגינים לשוא להפעיל את חומר הנפץ שהטמינו קודם לכן מתחת לגשר שבדרך לנקודה. כאשר משורייני האויב החלו להתקרב אל הנקודה וכל השטח היה מכוסה אש עזה של האויב, התקדם 14286 סמל בריג אמיל אל הגשר וברגעים האחרונים ממש הצליח להפעיל את חומר הנפץ, לפוצץ את הגשר ולמנוע מאת האויב את האפשרות של התקפת הנקודה מטוח קרוב. 14286 בריג אמיל עצמו חזר בשלום לבסיס.

על מעשה זה נתן לו אות גבורה, אות ההצטיינות הנעלה ביותר אשר לצבא ההגנה לישראל.

נוסף על אות הגבורה, זכה בהצטיינות על גבורתו בלכידת הזחל"ם הנ"ל של האויב ובהעברתו בשלימותו למושב סג׳רה.

החיים בטרנוב תחת עול הכובש הנאצי ורצח הוריו על ידם - עוררו בו את דם המכבים להשתתף בקבוצות הנוקמים בנאצים בטרנוב וחישלוהו לקראת מעשי הגבורה בהגנה ובצה"ל.

אכזריות הנאצים לא נתנה לו מנוח. לאחר מלחמת השחרור נסע לחוץ לארץ באופן מיוחד כדי להמשיך לנקום בנאצים. בשנת 1960 חזר לישראל והתיישב ישיבת קבע בתל-אביב.

תאריכים בתולדות יהדות טרנוב

1445 - יסוד הקיבוץ היהודי בטרנוב.

1536 - קהילה יהודית קטנה אך מסודרת בטהנוב ובה בתי תפילה, בתי מדהש ובתי מסחר ומלאכה.

1582 - יסוד בית הכנסת הגדול הראשון בטרנוב, שנקרא: בית הכנסת הישן (דר אלטע שול).

1631 - קהילה יהודית מאורגנת ומפורסמת בתלמידי חכמים, סופרים ומשכילים.

1713 - יסוד חברת "עתים לתורה".

1717 - יהדות טרנוב מונה 322 יהודים.

1731 - יסוד חברת "גמילות חסד" בטרנוב.

1740 - יסוד אגודות מקצועיות בעלות זכויות מיוחדות.

1772 - טרנוב עוברת לשלטון האוסטרים.

1820 – קהילת טרנוב מונה 7640 יהודים.

1840 – בית חולים יהודי נוסד בטרנוב.

1850 – קהילת טרנוב מונה 10,000 יהודים, שהם 40% מכלל תושבי העיר.

1870 – ב-15 באוגוסט היה יום פרעות של האכרים ביהודי טרנוב.

1880 – נוסד "ביקור חולים" בטרנוב.

1884 – ראשי "מזרחי" מטרנוב נוסעים לועידת קטוביץ להשתתף ביסוד "חובבי ציון" ברוסיה.

1891 – נוסד בית הספר היסודי הראשון בטרנוב בסיוע קרן הברון הירש.

1896 – ב-27 בדצמבר נערכה האסיפה המייסדת של חברת "אהבת-ציון" בטרנוב, במקביל לחובבי ציון ברוסיה.

1896 – מרכז הפעולות לישוב א"י עובר לטרנוב.

1898 - עלייה ראשונה של יהודי גליציה, בכללם יהודים מטרנוב לארץ-ישראל למחניים בגליל העליון.

1902 - יסוד ארגון "השומר-הדתי".

1913 - יסוד מושב זקנים ל-40 זקנים.

1920 - עליית הנוער הראשונה מטרנוב לארץ-ישראל.

1921 - יסוד ארגון ויצ"ו בטרנוב.

1924 - יסוד "תקוה" מוסד עזרה לחולים.

1930 - יסוד ארגון ויצ"ו הצעירה.

1932 - יסוד מוסד "צדקה", לסיוע עניי טרנוב.

1939 - 1.9.39, יום פרוץ המלחמה. גרמניה התקיפה את פולין.

1939 - בנובמבר פוצצו ונהרסו כל בתי הכנסת שבטרנוב.

1941 - בספטמבר הוחק חוק נאצי חדש, לפיו אסור ליהודי לשנות מקום מגוריו בלא רשיון הגיסטאפו.

1942 - באפריל באותה שנה ישבו בטרנוב כארבעים אלף יהודים.

1942 - ב-11 ביוני, תחילת ההשמדה ההמונית של יהודי טרנוב עם הכרזת עונש מוות לארי המסתיר יהודי.

1942 - ב-10 בספטמבר) פעולות השמדה נוספות
(של יהודי טרנוב
(
1942 - ב-15 בנובמבר)

1943 - ב-2 בספטמבר, השמדת שארית יהודי טרנוב המובלים בקרונות המוות לבלז'ץ.

אישים שראיינתי

1. אזרחי צבי
2. בריג אמיל
3. חומט ד"ר אברהם
4. כסיף ד"ר זכריה
5. שטיגליץ

מקורות שהיו לנגד עיני

1. "זכור" מאת אליעזר אונגר
2. ספר זכרון טרנוב, חלקים א-ב